

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Τμήμα Φιλολογίας

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

11^η ΔΙΑΛΕΞΗ
Π. ΓΑΚΗΣ
gakis@sch.gr

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

*Εγώ φεύγω! Ζήσε μόνη σου!
Επιστρέφω σε είκοσι λεπτά.*

ΜΕΤΑΞΥ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

***Εγώ** φεύγω! Ζήσε μόνη σου!*

*Επιστρέφω σε **είκοσι λεπτά**.*

- Αν υποθέσουμε ότι τα παραπάνω εκφωνήματα αποτελούν σημειώματα κολλημένα πάνω σε μια πόρτα, θα παρατηρήσουμε ότι κάποια στοιχεία μάς δημιουργούν **προβλήματα** ως προς την ερμηνεία τους.
- Για να αναγνωρίσει το πρόσωπο που βρίσκεται πίσω από το **εγώ** του πρώτου εκφωνήματος ο παραλήπτης του σημειώματος θα πρέπει όχι μόνο να επιστρατεύσει την σημασιολογικού τύπου γνώση «*το εγώ σημαίνει τον άνθρωπο που μου απευθύνει αυτές τις λέξεις, το υπολανθάνον ομιλούν πρόσωπο*», αλλά θα πρέπει να χρησιμοποιήσει και την πραγματολογικού τύπου γνώση «*από ποιον θα μπορούσα να λάβω ένα τέτοιο σημείωμα*».
- Κατά τον ίδιο τρόπο η ερμηνεία του δεύτερου σημειώματος καθίσταται αδύνατη χωρίς την γνώση του **πότε** ακριβώς γράφτηκε το σημείωμα. Χωρίς αυτήν την γνώση ο παραλήπτης δεν είναι σε θέση να υποθέσει αν θα πρέπει να περιμένει για ένα λεπτό ή για είκοσι.

ΔΕΙΞΗ

ΔΕΙΞΗ

- Η *δείξη*, ως πραγματολογικό φαινόμενο που έχει να κάνει με τη χρήση της γλώσσας, αποτελεί την πλέον προφανή και ευθεία αντανάκλαση της σχέσης μεταξύ γλώσσας και «πραγματικότητας». Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στη χρήση **συγκεκριμένων γλωσσικών εκφράσεων** που έχει στη διάθεσή του ο ομιλητής για να εντοπίσει και να **ταυτοποιήσει** πρόσωπα, αντικείμενα, γεγονότα, διαδικασίες και δραστηριότητες μέσα στα τοπικοχρονικά, κοινωνικά, και κειμενικά συμφραζόμενα που δημιουργεί και συντηρεί η πράξη της εκφώνησης και η συμμετοχή σε αυτήν, τυπικά, ενός ομιλητή και τουλάχιστον ενός ακροατή.

ΔΕΙΞΗ

- Π.χ., σε μια περίπτωση μετακόμισης, η ομιλήτρια μπορεί να πει στο μεταφορέα *Όπως είπαμε, πάρτε **αυτά εδώ**, σας παρακαλώ, και τοποθετήστε τα **εκεί**.*
- Ο μεταφορέας θα καταλάβει τι ακριβώς καλείται να κάνει μόνον αν έχει παράλληλα αντίληψη των πραγματικών συμφραζομένων της εκφώνησης, δηλ. ποια είναι **τα αντικείμενα** που δηλώνονται με την έκφραση *αυτά εδώ*, ποιος είναι ο **χώρος** στον οποίο βρίσκονται (το «εδώ») και πού πρέπει να πάνε («εκεί») σε σχέση με τον χώρο που βρίσκεται η ομιλήτρια. Η δεικτική αντωνυμία και τα επιρρήματα *εδώ* και *εκεί* αποτελούν εκφράσεις **τοπικής δείξης**.

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Η **τοπική δείξη** κυρίως εκφράζεται με τα επιρρήματα **εδώ**, που σηματοδοτεί τη **θέση** της **ομιλήτριας**, και το **εκεί** που δηλώνει τον χώρο ο οποίος **δεν** περιέχει τη θέση της **ομιλήτριας**. Τοπική δείξη εκφράζει και το ζεύγος των αντωνυμιών **αυτός, -ή, -ό** και **εκείνος, -η, -ο** για να δηλώσει την **εγγύτητα** ή την **απόσταση** από την ομιλήτρια αντίστοιχα.
- Τα ρήματα *πηγαίνω, έρχομαι, επιστρέφω και φέρνω*, μεταξύ άλλων, συμβάλουν στην **τοπική δείξη** με το να συσχετίζουν **την κίνηση** που εκφράζουν με τη **θέση** της ομιλήτριας ή του ακροατή κατά την **έναρξη** ή τη **λήξη** της κίνησης.

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Η **χρονική δείξη** δεν εκφράζεται μόνο με επιρρήματα αλλά εκφράζεται και με επίθετα ή και αντωνυμίες
- Η χρονική δείξη εκφράζεται κυρίως με τα επιρρήματα *σήμερα, αύριο, χτες, τώρα, μετά, ύστερα, έπειτα, πριν*, ή τα εμπρόθετα *σε / μετά από / πριν από λίγο*, ενώ ο συνδυασμός χρονικών διαστημάτων (π.χ. ημερών, μηνών, ετών, κλπ.) με τα επίθετα **προηγούμενος, -η, -ο, επόμενος, -η, -ο**, και **άλλος, -η, -ο** έχουν δεικτική χρήση αφού **συναρτώνται με τη στιγμή της εκφώνησης**. Π.χ. *η επόμενη / άλλη / προηγούμενη Δευτέρα*. Οι αντωνυμίες **αυτός, -ή, -ό** και **εκείνος, -η, -ο** επίσης χρησιμοποιούνται **για και χρονική δείξη**. *Αυτή / εκείνη τη Δευτέρα* κ.λπ.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

Σε μια περίπτωση μετακόμισης, η ομιλήτρια μπορεί να πει στο μεταφορέα *Όπως είπαμε, πάρτε αυτά εδώ, σας παρακαλώ, και τοποθετήστε τα εκεί.*

- Στο παραπάνω εκφώνημα υπάρχουν **γλωσσικά στοιχεία τα οποία ταυτοποιούν τους συνομιλιακούς ρόλους** της ομιλήτριας και του ακροατή, δηλ. δείχνουν **ποιος μιλάει σε ποιον** στη συγκεκριμένη περίπτωση.
- Έτσι, η **ομιλήτρια** δείχνει τον συνομιλιακό της ρόλο με την κατάληξη του ρήματος *παρακαλώ*, και ταυτοποιεί τον ρόλο του **ακροατή** με τις καταλήξεις των ρημάτων *πάρτε* και *τοποθετήστε* και την προσωπική αντωνυμία *σας*.
- Οι ρηματικές καταλήξεις και οι προσωπικές αντωνυμίες α' και β' προσώπου είναι εκφράσεις *προσωπικής δείξης*.

ΔΕΙΞΗ

- Αν και η **προσωπική δείξη** αφορά κυρίως το α' και β' πρόσωπο, **είναι δυνατόν να χρησιμοποιηθεί και το γ' ενικό** για να ταυτοποιήσει τον ακροατή, όπως όταν για **λόγους τυπικότητας** που επιτάσσει η κοινωνική απόσταση μπορεί η ομιλήτρια, απευθυνόμενη στον ακροατή, να πει *Θα ήθελε τίποτε άλλο ο κύριος;*, ή **χάριν αστεϊσμού** να ρωτήσει η ομιλήτρια τον ακροατή της *Τί άλλο θέλει τώρα το καμάρι μου;*, ή όταν μια μητέρα, απευθυνόμενη στο μικρό παιδί της, λέει *Τώρα η Μαρούλα θα φάει όλο της το φαγητό.*
- Είναι σαφές ότι η **τριτοπρόσωπη ταυτοποίηση** του ακροατή έχει **κοινωνικές** και **συναισθηματικές** συνδηλώσεις.

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Η δήλωση του **ρόλου** της **ομιλήτριας** και του ακροατή συνδέεται επίσης με την **ταυτοποίηση** της μεταξύ τους **κοινωνικής σχέσης**.
- Έτσι, στο παραπάνω παράδειγμα, με τη χρήση του **πληθυντικού** της προστακτικής των ρημάτων και της αντωνυμίας **σας** η ομιλήτρια δηλώνει μια **κοινωνική απόσταση** από τον ακροατή (π.χ. δεν τον γνωρίζει αρκετά καλά), **και** συγχρόνως τη **διάθεσή** της να είναι **ευγενής** απέναντί του.
- Οι εκφράσεις που χρησιμοποιούνται για τον σκοπό αυτό αποτελούν γλωσσικά στοιχεία **κοινωνικής δείξης**.

ΔΕΙΞΗ

- Όπως προκύπτει και από την εξέταση του παραπάνω παραδείγματος, η **δείξη σηματοδοτεί** τον **βαρύνοντα ρόλο** της ομιλήτριας στην πράξη της εκφώνησης, και με αυτή την έννοια οι τυπικές συντεταγμένες της είναι **εγωκεντρικές**: η **ομιλήτρια**, επειδή ακριβώς έχει τη δεδομένη στιγμή το **προνόμιο** της εκφοράς **λόγου**, **διαλέγει για τον εαυτό της** τον ρόλο του **δεικτικού κέντρου** και συνδέει τη δική της οπτική με όλες τις παραμέτρους της εκφώνησης.
- Εγωκεντρικός ρόλος γιατί κατά την εκφώνηση:
- **Κεντρικό** πρόσωπο είναι η **ομιλήτρια**, η οποία συνιστά και το **κοινωνικό κέντρο**, αφού ο **ρόλος** του ακροατή και η **κοινωνική του θέση** κωδικοποιούνται σε σχέση με τον ρόλο και την κοινωνική θέση της ομιλήτριας.
- **Κεντρικό χρονικό σημείο** είναι ο χρόνος κατά τον οποίο η **ομιλήτρια παράγει το εκφώνημα**.
- **Κεντρικό τοπικό σημείο** είναι η **θέση της ομιλήτριας** κατά τη στιγμή της εκφώνησης.

ΜΕΤΑΞΥ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

- Αυτό που προσδιορίζει την ερμηνεία αυτών των εκφωνημάτων και που δημιουργεί τα **προβλήματα** είναι η **δείξη**. Το φαινόμενο της δείξης αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της ανθρώπινης γλωσσικής επικοινωνίας.
- Με τον όρο *δείξη* γλωσσολόγοι και φιλόσοφοι αναφέρονται στην **γλωσσική κωδικοποίηση** του χωρο-χρονικού περικειμένου ενός εκφωνήματος και της υποκειμενικής εμπειρίας του εκφωνητή.
- Ενώ αρχικά χρησιμοποιήθηκε για να καλύψει μια μικρή ομάδα λέξεων και εκφράσεων (π.χ. *εγώ, τώρα, εδώ*) οι οποίες συνδέουν τον ομιλητή με την κατάσταση στην οποία το εκφώνημα πραγματώνεται, ο όρος έχει **εξαπλωθεί** σήμερα καλύπτοντας ένα ευρύ φάσμα γλωσσικών τύπων, όπως π.χ. ο **γραμματικός χρόνος**

ΜΕΤΑΞΥ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

- Η **δειξη** φαίνεται τελικά να προσανατολίζεται πλήρως προς την **πραγματολογία** όσο κι αν τα όρια μεταξύ των δύο κλάδων είναι συχνά δυσδιάκριτα.
- Είναι γεγονός ότι ο **πρωτεύων ρόλος** που διαδραματίζει το **περικείμενο** στην ερμηνεία των δεικτικών δεν μπορεί να αγνοηθεί και ότι η συμβολή της πραγματολογίας στην μελέτη του φαινομένου υπήρξε σαφώς πιο **ουσιώδης** από αυτήν της σημασιολογίας.

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

- Η πραγματολογία εξετάζει τη σχέση γλώσσας με το συμφραστικό πλαίσιο
- Ο όρος *δείξη* προέρχεται από το ρήμα *δείκνυμι* και παραπέμπει στον **κατευθυντικό, σηματοδοτικό ρόλο** των δεικτικών **εκφράσεων** και στον **ουσιαστικό χαρακτήρα** της γλωσσικής **επικοινωνίας** με έμφαση την **οπτική γωνία** που υιοθετείται το εκφώνημα
- Χαρακτηριστικό παράδειγμα της λειτουργίας της δείξης είναι το παράδειγμα με διεθνή ποδοσφαιριστή και διαιτητή (you foul)
- Η *δείξη* αποτελεί την πιο εμφανή περίπτωση όπου **εξωγλωσσικοί παράγοντες** του συμφραστικού πλαισίου κωδικοποιούνται στη γλωσσική **δομή**
- Η *δείξη* επικεντρώνεται στον καίριο ρόλο των συμφραζομένων στη μελέτη της γλωσσικής σημασίας συνολικά
- Δείξη είναι γλωσσικές εκφράσεις όπως: *εγώ, εδώ και τώρα* των οποίων η σημασία εξαρτάται από την περίσταση του εκφωνήματος, το **ποιος** μιλά σε **ποιον** (πρόσωπο) **πού** (τόπος) και **πότε** (χρόνος)

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ

- you foul: Ο ποδοσφαιριστής αποτυγχάνει να **εναρμονίσει** το εκφώνημά του με την **περίσταση** όπου ο ομιλητής είναι ο ίδιος
- Αυτή η ικανότητα είναι θεμελιώδης, αποκτάται στη νεαρή ηλικία και έτσι δείχνει **ελλειμματική επικοινωνιακή ικανότητα** του ποδοσφαιριστή
- Θα παρουσιαστεί:
 - η σχέση της δείξης με την αναφορά,
 - Οι παράμετροι που κωδικοποιούνται στις γλωσσικές εκφράσεις και ο ρόλος τους στη γλωσσική επικοινωνία,
 - Η πολιτισμική διαφοροποίηση της δείξης και τα συμπεράσματα που μας επιτρέπει η μελέτη της για τη φύση της γλωσσικής σημασίας

- Εάν η σημασία του όρου **δεν προσδιοριστεί** με μεγαλύτερη αυστηρότητα θα προκύψει **πραγματολογική αναρχία** και ο εντοπισμός του ως ξεχωριστού γλωσσικού φαινομένου θα είναι αδύνατος.
- Η δείξη είναι το φαινόμενο στο πλαίσιο του οποίου προβάλλεται, είτε **γραμματικά** είτε **λεξικά**, η σχέση ανάμεσα στο γλωσσικό σύστημα, την υποκειμενικότητα του ομιλητή και ορισμένους περικειμενικούς παράγοντες.

ΠΡΟΒΛΗΜΑ

- *Αυτά θα τα βάλω εδώ μέσα,*

Τι καταλάβατε;
Δώστε πιθανές ερμηνείες....

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΔΕΙΞΗ;

- Αν διαβάσετε κάπου το εκφώνημα:

Αυτά θα τα βάλω εδώ μέσα,

- **είναι μάλλον απίθανο** να καταλάβετε ότι η Μαρία λέει στο Γιάννη πως σκοπεύει να βάλει τα δεύτερα κλειδιά του αυτοκινήτου της στο πρώτο συρτάρι του γραφείου, γιατί δεν παρευρίσκατε στη σκηνή – σε αυτό που συμβαίνει εκείνη τη στιγμή.
- Στην **προφορική** επικοινωνία εκφωνήματα όπως το παραπάνω είναι πολύ συνηθισμένα και γίνονται **εύκολα αντιληπτά** από τους παρευρισκόμενους, ενώ **κάποιος που δεν είναι παρών** χρειάζεται επεξηγήσεις – όπως, π.χ., **ποιος** είναι ο ομιλητής στον οποίο αναφέρεται το α' ενικό πρόσωπο θα βάλω, σε **ποιο** αντικείμενο αναφέρεται το **τα** και **πού** ακριβώς είναι το **εδώ μέσα**. Δηλαδή, αυτές (και πολλές άλλες) εκφράσεις **αποκτούν συγκεκριμένη σημασία μόνο** μέσα στα **συμφραζόμενα**

ΤΙ ΕΙΝΑΙ Η ΔΕΙΞΗ;

- Ο όρος δείξη αναφέρεται σε ένα από τα βασικότερα πράγματα που κάνουμε με τα εκφωνήματα. Σημαίνει *‘δείχνω μέσω της γλώσσας’*. Κάθε γλωσσική έκφραση που χρησιμοποιείται για να «δείξει» ονομάζεται **δεικτική έκφραση ή δεικτικό**. Όταν βλέπουμε για πρώτη φορά ένα άγνωστο αντικείμενο και ρωτάμε

Τι είναι αυτό;

- χρησιμοποιούμε μια δεικτική έκφραση (*αυτό*) για να επισημάνουμε κάτι στο άμεσο περιβάλλον.
- Οι δεικτικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται συνήθως για να δηλώσουν **πρόσωπα** (προσωπική δείξη), **τόπο/χώρο** (τοπική δείξη) ή **χρόνο** (χρονική δείξη).
- Η **ερμηνεία** όλων αυτών των εκφράσεων **εξαρτάται** από τους **συνομιλητές** που μοιράζονται το ίδιο (γλωσσικό και εξωγλωσσικό) περιβάλλον (πρβ. γλωσσικά αλλά και μη γλωσσικά συμφραζόμενα).

Η ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΟΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΗΣ

- Η δειξη είναι ένας τρόπος αναφοράς που **συνδέεται στενά** με το (γλωσσικό και εξωγλωσσικό) περιβάλλον.
- Η πιο **βασική διάκριση** μεταξύ των δεικτικών εκφράσεων είναι μεταξύ εκείνων που αναφέρονται σε κάτι που είναι «**κοντά στον ομιλητή**» (εγγύτητα) και εκείνων που είναι «**μακριά από τον ομιλητή**» (απόσταση). Στα ελληνικά βασικοί τύποι **εγγύτητας** είναι τα *αυτό, εδώ, τώρα*. Οι βασικοί τύποι **απόστασης** είναι τα *εκείνο, εκεί, τότε*.
- Οι τύποι **εγγύτητας** συνήθως ερμηνεύονται **με σημείο αναφοράς τον τόπο και τον χρόνο** όπου βρίσκεται ο ομιλητής, ή **αλλιώς το δεικτικό κέντρο** – το *εγώ, εδώ και τώρα* του προσώπου που μιλάει. Έτσι, αντιλαμβανόμαστε την έκφραση *τώρα* ως αναφορά σε κάποιο σημείο ή περίοδο χρόνου που έχει στο επίκεντρό της τον χρόνο του **εκφωνήματος** του ομιλητή.
- Οι **τύποι απόστασης** μπορεί να αναφέρονται σε κάτι που είναι «μακριά από τον ομιλητή», αλλά σε μερικές γλώσσες χρησιμοποιούνται επίσης για να κάνουν τη διάκριση ανάμεσα στο «**κοντά στον ακροατή**» και «**μακριά και από τον ομιλητή και από τον ακροατή**».
- Με άλλα λόγια, οι **γλώσσες** του κόσμου κάνουν **διαφορετικές διακρίσεις** που **δεν έχουν πάντα ακριβές αντίστοιχο** σε άλλες.

ΆΛΛΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ;

- *Τι κάνεις εσύ εδώ*

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

- Το πρώτο και βασικό πρόβλημα που προκύπτει από την παραδοσιακή θεώρηση της δείξης είναι αυτός ακριβώς ο **προσδιορισμός του πραγματολογικού περιεχομένου** των κατηγοριών που λειτουργούν ως δεικτικά στοιχεία στην δήλωση των αυστηρά απτών χωροχρονικών συνιστωσών.
- Αν, ωστόσο, μελετήσουμε προσεκτικά τις χρήσεις τους θα παρατηρήσουμε ότι σε ένα πολύ **μεγάλο ποσοστό χρησιμοποιούνται και για να εκφράσουν στοιχεία του περιεχομένου** που **ελάχιστα** έχουν να κάνουν με τον **πραγματικό χώρο** ή **χρόνο**, όπου λαμβάνει χώρα το επικοινωνιακό γεγονός.
- Για παράδειγμα το τοπικό επίρρημα *εδώ*, που από την παραδοσιακή δεικτική θεωρία ορίζεται ως **δηλωτικό της θέσης του ομιλητή στον χώρο**, χρησιμοποιείται **συχνά με πολύ ευρύτερη έννοια**, όπως φαίνεται στο παράδειγμα: *Τι κάνεις εσύ εδώ (1)*;
- Αν υποθέσουμε ότι το (1) απευθύνεται από τον ομιλητή που ζει στην Αθήνα σε έναν φίλο του που ζει μόνιμα στην Καλαμάτα και τον οποίο συναντάει ξαφνικά στο κέντρο της Αθήνας, το *εδώ* προφανώς **δεν αναφέρεται στην αυστηρή θέση του ομιλητή στο χώρο** αλλά **στο πολύ ευρύτερο τοπικό πεδίο που είναι η Αθήνα**. Κατά τον ίδιο τρόπο, ενώ ο **Ενεστώτας υποτίθεται** ότι κάνει αναφορά στο 'τώρα' του ομιλητή, η κλασική πλέον χρήση του ως **Ιστορικού Ενεστώτα**, όπου μέσω του συγκεκριμένου χρόνου γίνεται **αναφορά στο παρελθόν** φαίνεται **να αντιφάσκει με όσα πρεσβεύει η παραδοσιακή θεωρία γύρω από την δεικτική φύση του**.

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

- Το δεύτερο πρόβλημα που τίθεται και που παραμένει άλυτο από την παραδοσιακή θεωρία αφορά το είδος των κινήτρων που ωθούν τον ομιλητή στην επιλογή ενός δεικτικού έναντι ενός άλλου, στο πλαίσιο αυτών των εκφραστικών χρήσεων
- Τα δεικτικά της Ελληνικής (όπως και πολλών άλλων Ινδοευρωπαϊκών γλωσσών) είναι οργανωμένα σε διμερή συστήματα αντιθέσεων, όπου το ένα μέλος αποτελεί τον αμαρκάριστο τύπο και το άλλο τον μαρκαρισμένο. Σε πολλές περιπτώσεις, ωστόσο, 'ιδιαιζουσών' χρήσεων, επιλέγεται από τον ομιλητή το αμαρκάριστο μέλος της αντίθεσης (εδώ αντί για εκεί) εκεί όπου θα αναμενόταν το μαρκαρισμένο και αντίστροφα
- Χρειάζεται, λοιπόν, μια ικανοποιητική ερμηνεία σχετικά με το τι υποκινεί αυτού του είδους τις 'απρόβλεπτες' γλωσσικές επιλογές εκ μέρους του ομιλητή και πολύ περισσότερο σχετικά με το πώς επιτυγχάνεται η αναγνώριση των κινήτρων και της ψυχολογικής του στάσης από τον ακροατή

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ

- Υπάρχουν τρεις δεικτικές αντωνυμίες στα Ν.Ε.:
(ε)τούτος, αυτός, εκείνος
- Η σημασία των δεικτικών αντωνυμιών προσδιορίζεται γενικά ως εξής: Το **(ε)τούτος** αναφέρεται σε οντότητα που βρίσκεται **κοντά** στον ομιλητή. Συνοδευόμενο από μια έκφραση τοπικής αναφοράς, ταυτίζεται με την θέση του ομιλητή: *Σε τούτο το σπίτι μεγάλωσα.*
- Το **αυτός** αναφέρεται σε απόσταση **κοντά** στον συνομιλητή **ή** σε **μέση απόσταση** από τον ομιλητή: *Αυτό το βιβλίο που κρατάς το έχω διαβάσει.*
- Το **εκείνος** είναι **αρνητικά προσδιορισμένο** τόσο **ως** προς τον **ομιλητή** όσο **και** ως προς τον **συνομιλητή**: *Εκείνο το σπίτι είναι του γιατρού.*

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΩΝ

- Τα τρία δεικτικά επιρρήματα προσδιορίζονται ως εξής: Το **εδώ** ερμηνεύεται ως αναφερόμενο στην θέση του ομιλητή ή σε σημείο κοντά σ' αυτήν: *Εδώ, σ' αυτό το δωμάτιο έπαιζα μικρός*
- Το **αυτού** αναφέρεται είτε στην **θέση** του **συνομιλητή** είτε σε σημείο **κοντινό** σ' αυτήν: *Θα είμαι αυτού σ' ένα λεπτό!*
- Τέλος, το **εκεί** ορίζεται **αρνητικά**, ως προς τον **τοπικό εντοπισμό** του ομιλητή, αλλά, **όχι απαραίτητα και του συνομιλητή**: *Θα πάμε εκεί να δούμε τι συμβαίνει; Θα έρθω εκεί να σε δω.*

ΤΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΤΩΝ ΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ ΚΑΙ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΩΝ

- Είναι φανερό ότι δεν υφίσταται αυστηρός παραλληλισμός ανάμεσα στις τοπικές διαφοροποιήσεις που εκφράζονται από τα δεικτικά επιρρήματα και σε αυτές που εκφράζονται μέσω των αντωνυμιών.
- Επιπλέον, θα πρέπει να γίνουν δύο παρατηρήσεις, όσον αφορά τα *τούτος* και *αυτού*. Είναι γεγονός ότι **οι χρήσεις του *τούτος* έχουν περιοριστεί σήμερα πολύ**. Σύμφωνα με τον Mackridge (1985) ακούγεται κάπως ‘αγενές’, ιδίως όταν αναφέρεται σε πρόσωπο.
- Είναι κυρίως **ιδιωματικό** και η χρήση του περιορίζεται σε δείξη συνοδευόμενη από νεύμα.

- Πολλές **περιπτώσεις** χρήσεων τόσο των δεικτικών αντωνυμιών όσο και των δεικτικών τοπικών επιρρημάτων παραμένουν γι' αυτόν τον λόγο **προβληματικές**
- Ανάλογες περιπτώσεις έχουμε και με χρήσεις του **εκεί**, όπως π.χ. στην περίπτωση που ένας ομιλητής λέει 'τι κάνεις εκεί' όταν νιώθει κάποιον να πειράζει ένα σπυράκι στο πρόσωπο του. Η χρήση του **εκεί** στην περίπτωση αυτή είναι - σύμφωνα με όσα ειπώθηκαν **παραπάνω-αδικαιολόγητη**, εφ' όσον ο ομιλητής χρησιμοποιεί το δεικτικό που φανερώνει απόσταση προκειμένου να αναφερθεί στο ίδιο του το πρόσωπο

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑ

- Ένας από τους γνωστότερους ορισμούς της δείξης είναι του Lyons στον οποίο γίνεται σαφής η άμεση σχέση της δείξης με την απόδοση αναφοράς στα συμφοραζόμενα
- Επισημαίνει ότι **υπάρχουν στις δομές των γλωσσών πολλά στοιχεία** που μπορούν να εξηγηθούν μόνο βάσει της υπόθεσης ότι οι γλώσσες αναπτύχθηκαν για την πρόσωπο με πρόσωπο διεπίδραση και η δείξη αποτελεί σαφές παράδειγμα
- Βρίσκουμε στο δρόμο ένα σημείωμα που γράφει:
- *ΕΠΙΣΤΡΕΦΩ ΣΕ ΜΙΣΗ ΩΡΑ*
- Δεδομένης της γνώσης μου για τον κόσμο μπορώ να συνάγω ότι αυτός που το έγραψε είχε την πρόθεση να ειδοποιήσει για μια **σύντομη απουσία του**
- Έχω όμως σειρά προβλημάτων που δεν μου επιτρέπουν να αποδώσω αναφορά στις εκφράσεις του μηνύματος, εφόσον είναι αποπλαισιωμένο
 1. Το *επιστρέφω*: είναι α' πρόσωπο αλλά ο ομιλητής είναι άγνωστος
 2. Το ρήμα δηλώνει κίνηση πίσω σε έναν τόπο και δεν μπορώ να υποθέσω ότι ο γράφων εννοούσε **το σημείο που έτυχε να βρω εγώ το πεταμένο σημείωμα**

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑ

3. Η έκφραση *σε μισή ώρα* δηλώνει χρονική διάρκεια αλλά αδυνατώ να προσδιορίσω το χρόνο αναμονής, εφόσον δεν ξέρω πότε γράφτηκε
 4. **Αντίθετα** αν ήταν αναρτημένο σε πόρτα γραφείου, ακόμη και ανυπόγραφα ο αναγνώστης θα καταλάβαινε το πρόσωπο και τον τόπο στα οποία αναφέρεται το επιστρέφω
 5. Ο **χρόνος** θα παρέμενε ακαθόριστος, εκτός και αν είχε σημειώσει τον απόλυτο ημερολογιακό χρόνο (π.χ. Τρίτη 28-2-2021, ώρα 5:30 μ.μ.)
- Αυτές οι **πληροφορίες** θα **πλαισίωναν** το σημείωμα και θα επέτρεπαν την απόδοση **αναφοράς** σε σχέση με ένα σημείο εκκίνησης, ένα δεικτικό κέντρο
 - Άρα η **δείξη** είναι ένας εύχρηστος συσχετιστικός τρόπος αναφοράς στις απτές όψεις του εκφωνήματος και **οι δεικτικές εκφράσεις έχουν ελάχιστη, κωδικοποιημένη, συμβατική σημασία εκτός των συμφραζομένων**
 - Η **δείξη** είναι **εγωκεντρική** και η αναφορά των δεικτικών εκφράσεων υπολογίζεται με βάση τον τόπο και τον χρόνο του εκφωνήματος του ομιλητή

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑ

- Στα Ν. ελληνικά στις δεικτικές εκφράσεις συγκαταλέγονται οι **προσωπικές, κτητικές και δεικτικές αντωνυμίες, τα κτητικά επίθετα, τα τοπικά (εδώ και εκεί) επιρρήματα, τα χρονικά επιρρήματα (τώρα, πριν), οι ρηματικές προσωπικές καταλήξεις (γράφω, γράφεις) και ο ρηματικός χρόνος (έγραψα, γράφω)**
- Ο **εγωκεντρικός χαρακτήρας** της **δείξης** την καθιστά το κατ' εξοχήν μέσο για τη δήλωση της **σχετικής απόστασης** (*φυσικής, νοητικής και κοινωνικής*)
- Διακρίνουμε δεικτικούς τύπους εγγύτητας (π.χ. *εγώ, εδώ και τώρα*) και τύπους απόστασης (*εσύ, εκεί, τότε*) πάντα σε σχέση με το δεικτικό κέντρο, τον ομιλητή
- Αυτή η διάκριση αφορά όλες τις δεικτικές παραμέτρους και έχει **ψυχολογική βάση**, εφόσον παραπέμπει έμμεσα και στη διάκριση του εαυτού από τον άλλο
- Οι άνθρωποι ζουν σε κοινωνίες και το *εγώ* και το *άλλος* συγκροτείται στο εκάστοτε **κοινωνικό πλαίσιο**
- Η αναφορά και η δείξη έχουν κοινωνική σημασία, γεγονός που απαιτεί την αναγνώριση του εγωκεντρικού ως μόνο μιας όψης του ευρύτερου κοινωνιοκεντρικού χαρακτήρα τους

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΑΝΑΦΟΡΑ

- Υπάρχει τριμερής διάκριση στους τρόπους δείξης:
 1. **Άμεση δεικτική πράξη**, μέσω *χειρονομιών ή νευμάτων* που υποδεικνύουν απτά αντικείμενα
 2. **Αναφορά**, δηλαδή **δείξη με γλωσσικά μέσα** στο πλαίσιο του δεικτικού πεδίου
 3. **Δείξη** σε ένα **αφηρημένο διάστημα** (σε ένα συμβολικό πεδίο), δηλαδή δε βαθύτερες διαστρωματώσεις της μνήμης
- Ο δεύτερος είναι ο συνηθέστερος και θα μας απασχολήσει
- Επισημαίνεται η ιδιαίτερη σημασία των λέξεων: *εγώ, εδώ και τώρα* και θεωρούνται **εμβληματικές** των παραμέτρων που αφορούν τη δείξη και **δηλωτικές του εγωκεντρικού και υποκειμενικού χαρακτήρα** τους, εφόσον και οι 3 **ταυτοποιούν τον ομιλητή ως κεντρικό πρόσωπο** μιας επικοινωνιακής περιστασης
- Ο Fillmore κάνει μια ανάλογη διμερή διάκριση σε **νευματική δείξη** και **συμβολική δείξη**.
- Η νευματική συνοδεύει το επικοινωνιακό γεγονός και απαιτεί τη **φυσική παρουσία του συνομιλητή** στο χώρο παραγωγής του εκφωνήματος,
- Η συμβολική δείξη **δεν απαιτεί φυσική παρουσία** παρά γενικές γνώσεις των χωροχρονικών παραμέτρων του επικοινωνιακού γεγονότος

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Στην προσωπική δείξη και αναφερόμαστε στον ομιλητή («εγώ») και τον ακροατή («εσύ»).
- Η απλότητα αυτών των γλωσσικών τύπων **συγκαλύπτει την πολυπλοκότητα της χρήσης τους**. Για να μάθουμε να χρησιμοποιούμε αυτές τις δεικτικές εκφράσεις, πρέπει να ανακαλύψουμε ότι κάθε πρόσωπο σε μια συνομιλία αλλάζει συνεχώς και από «εγώ» γίνεται «εσύ».
- Τα μικρά παιδιά, μάλιστα, σε μια εξελικτική φάση της απόκτησης γλώσσας μοιάζουν να προβληματίζονται πολύ με αυτούς τους τύπους λέγοντας «εσύ» και δείχνοντας τον εαυτό τους ή απαντώντας «*Παίζεις*» στην ερώτηση «*Τι κάνεις;*» Στο παρακάτω παράδειγμα, το σημείο αναφοράς των αντωνυμιών «εγώ» και «εσύ» αλλάζει όπως αλλάζει και το πρόσωπο που μιλάει:
 - I. (Τάσος) *Εγώ δε λέω ποτέ ψέματα, ενώ εσύ...*
 - II. (Μαρία) *Κι εγώ δεν σε πιστεύω εσένα ό,τι και να μου πεις.*

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Η προσωπική δείξη λειτουργεί σαφώς στη βάση μιας **τριμερούς διάκρισης**, όπως φαίνεται από τις αντωνυμίες για το πρώτο πρόσωπο («εγώ»), το δεύτερο πρόσωπο («εσύ») και το τρίτο πρόσωπο («αυτός», «αυτή», «αυτό»).
- Σε πολλές γλώσσες αυτές οι δεικτικές κατηγορίες του ομιλητή, ακροατή και άλλου ή άλλων **εμπλουτίζονται επίσης με δείκτες για τη σχετική κοινωνική θέση των ατόμων** (π.χ., **ακροατής με υψηλότερη κοινωνική θέση** σε αντίθεση με **ακροατή με χαμηλότερη κοινωνική θέση**).
- Οι **εκφράσεις** που δηλώνουν **υψηλότερη** θέση περιγράφονται ως **τιμητικοί τύποι** ή **τίτλοι** (honorifics). Η εξέταση των περιστάσεων που οδηγεί στην επιλογή ενός τέτοιου τύπου αντί κάποιου άλλου περιγράφεται συχνά ως **κοινωνική δείξη** (social deixis).

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Ένα πολύ γνωστό παράδειγμα κοινωνικής διάκρισης που κωδικοποιείται στην προσωπική δείξη είναι η **διάκριση μεταξύ τύπων που χρησιμοποιούνται προς έναν οικείο ακροατή** σε αντίθεση με **τύπους που χρησιμοποιούνται προς έναν άγνωστο ή μη-οικείο ακροατή** (και δηλώνουν κοινωνική απόσταση) σε ορισμένες γλώσσες.
- Αυτή η διάκριση είναι γνωστή ως **διάκριση T/V** από τους γαλλικούς τύπους *tu* (οικειότητα) και *vous* (απόσταση), και υπάρχει σε πολλές γλώσσες όπως τα ελληνικά όπου γίνεται διάκριση μεταξύ **ενικού οικειότητας** («εσύ») και **πληθυντικού ευγενείας ή απόστασης** («εσείς»), τα γερμανικά (*du/Sie*), τα ισπανικά (*tu/Usted*), τα ιταλικά (*tu/lei*), κλπ.
- Η επιλογή ενός τύπου σίγουρα αποδίδει επίσης κάτι (χωρίς να το λέει ρητά) για την **άποψη του ομιλητή ως προς τη σχέση του με τον ακροατή**.
- Σε κοινωνικά περιβάλλοντα όπου τα άτομα συνηθίζεται να κάνουν διάκριση κοινωνικής θέσης του ομιλητή και του ακροατή, οι υψηλότερα ιστάμενοι, **γηραιότεροι** και **ισχυρότεροι** ομιλητές τείνουν να χρησιμοποιούν τον **οικείο τύπο** («εσύ») όταν απευθύνονται σε υφισταμένους, νεότερους και λιγότερο ισχυρούς ακροατές, και οι **ακροατές** με τη σειρά τους **απευθύνονται** σε αυτούς τους **ομιλητές** με τον τύπο **ευγενείας** («εσείς»).

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Όταν επέρχονται **κοινωνικές αλλαγές** είναι πιθανόν να αλλάξουν και οι σχετικές **γλωσσικές επιλογές** που ενέχουν κοινωνική δείξη.
- Σκεφτείτε την περίπτωση μιας νεαρής γυναίκας (Α) που διευθύνει μια επιχείρηση και της **ηλικιωμένης καθαρίστρας** (Β) του κτηρίου. Εάν η **οικονομική υπεροχή** της νεαρής γυναίκας θεωρηθεί το **βασικό κριτήριο** επιλογής τότε είναι πιθανόν η Α να χρησιμοποιήσει «**εσύ**» και η Β να χρησιμοποιήσει «**εσείς**» σε έναν μεταξύ τους διάλογο.
- Εάν όμως προκριθεί ως **βασικό κριτήριο** η διαφορά **ηλικίας**, θα γίνει ακριβώς το **αντίθετο**. Η ηλικία μοιάζει ακόμη να είναι **σημαντικό κριτήριο τουλάχιστον στον ελληνικό χώρο και την Νότια Ευρώπη**.
- Σαφώς, οι δύο γυναίκες **θα μπορούσαν** να χρησιμοποιήσουν επίσης **αμοιβαία** τον οικείο τύπο «**εσύ**» **εάν γνωρίζονται καλά** μεταξύ τους ή και **αμοιβαία τον τύπο «εσείς» για να δηλώσουν την απόσταση**. Όλες οι επιλογές είναι ανοιχτές αλλά δεν έχουν την ίδια συχνότητα ούτε και είναι **όλες εξίσου χαρακτηριστικές** των γενικότερων **επιλογών** μιας γλωσσικής κοινότητας.

ΠΟΙΑ ΕΙΝΑΙ Η ΑΣΑΦΕΙΑ ΣΤΟ Α' ΠΛΗΘΥΝΤΙΚΟ;

- *Μπορούμε να καθαρίζουμε μόνοι μας.*

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

Μπορούμε να καθαρίζουμε μόνοι μας.

- Στα ελληνικά και άλλες γλώσσες, συχνά υπάρχει αμφισημία σε τέτοιες χρήσεις, γεγονός που επιτρέπει δύο ερμηνείες.
- Υπάρχει ένα «**εμείς**» που **αποκλείει** τον ακροατή και αναφέρεται στον ομιλητή και κάποιους άλλους (exclusive ‘we’) και ένα «**εμείς**» που **συμπεριλαμβάνει** τον **ακροατή** και τον ομιλητή (inclusive ‘we’).
- Π.χ.

Το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο αναφέρεται ως εγκλειστικό “εμείς” [+περιεκτικό], όταν περιλαμβάνει τον ομιλητή και τον αποδέκτη του: ένας γιατρός λέει σε έναν συνάδελφό του: «*Αύριο, έχουμε εφημερία*» και ως αποκλειστικό “εμείς” [-περιεκτικό],²⁷ όταν περιλαμβάνει τον ομιλητή και κάποιον άλλον, εκτός του αποδέκτη τα παιδιά λένε στην μητέρα τους: «*Δεν θέλουμε να καθαρίσουμε το δωμάτιό μας*».

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- **Ορισμένες** γλώσσες **γραμματικοποιούν** αυτή τη διάκριση και έχουν ξεχωριστούς γλωσσικούς τύπους για το κάθε είδος. Έτσι, π.χ., η γλώσσα Fiji έχει τους τύπους *keimami* για το **αποκλειστικό** πρώτο πρόσωπο πληθυντικού και *keda* για το **συμπεριληπτικό** πρώτο πρόσωπο πληθυντικού. Στα ελληνικά η **αμφισημία** του «εμείς» **δίνει στον ακροατή μια ευκαιρία να αποφασίσει την επιδιωκόμενη αναφορά** του «εμείς», δηλ. αυτό που μεταδίδεται.
- Έτσι ο **ακροατής** μπορεί να αποφασίσει αν είναι **μέλος** της **ομάδας** στην οποία εφαρμόζεται ο κανόνας (δηλ. αν το εκφώνημα απευθύνεται σε αυτόν) ή κάποιος **εκτός ομάδας** τον οποίο δεν αφορά ο κανόνας (δηλ. αν το εκφώνημα δεν απευθύνεται σε αυτόν). Σε αυτήν την περίπτωση λοιπόν ο **ακροατής αποφασίζει τι είναι αυτό το «παραπάνω» που μεταδίδεται ή επικοινωνείται.**

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Όσον αφορά τις προσωπικές αντωνυμίες και το δεικτικό τους χαρακτήρα, πρέπει να κάνουμε μια επιπλέον διάκριση. Ενώ η αναφορά του α' και β' προσώπου ενικού είναι πάντα μοναδική και εξαντλείται με τη δείξη, η αντωνυμία του γ' προσώπου **δεν παραπέμπει πάντα σε ένα και μόνο πρόσωπο** μέσα στο περιβάλλον των συνομιλητών.
- Εκτός από τη δείξη που περιέχουν τα «αυτός», «αυτή», «αυτό» ή και τα “he”, “she”, “it” στην αγγλική, κλπ., **περιέχουν και την κατηγορία του γένους**. Γι' αυτό το λόγο ο Lyons (1981) χαρακτηρίζει τις αντωνυμίες **α' και β' προσώπου** ως περιπτώσεις **καθαρής δείξης**, και του γ' προσώπου ως **μη καθαρή δείξη**.
- Η χρήση του γ' προσώπου είναι συχνότερα **αναφορική** (anaphora) με την έννοια ότι οι αντωνυμίες γ' προσώπου χρησιμοποιούνται για να την **αναφορική σύνδεση με πρόσωπα ή πράγματα που ήδη προαναφέρθηκαν**.
- **Δεν είναι όμως απόλυτη** η διάκριση μεταξύ δείξης και αναφοράς. Στην καθαρή δείξη πάντως, οι γλωσσικές εκφράσεις αποκτούν **σημασία** κυρίως μέσα από το (**γλωσσικό** και **εξωγλωσσικό**) **περιβάλλον** που προκύπτουν. Η σημασία τους είναι κυρίως πραγματολογική και το καθαρά σημασιολογικό στοιχείο μικρό, αφού, π.χ., «**εγώ**» σημαίνει γενικά **ένας ομιλητής** κι **όχι ένας συγκεκριμένος ομιλητής**. Το κάθε «εγώ» συγκεκριμενοποιείται μόνο σε ένα περιβάλλον εκφώνησης.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Τα κτητικά και οι κλητικές προσφωνήσεις αποτελούν δύο περαιτέρω, δευτερευούσης, ωστόσο, σημασίας, μορφές δείξης προσώπου.
- Οι κτητικές αντωνυμίες της Ελληνικής είναι δεικτικές με την έννοια ότι παρ' όλο που ουσιαστικά αναφέρονται σε μια 'τρίτη' οντότητα, την συσχετίζουν με έναν από τους ρόλους των συμμετεχόντων, τους οποίους ήδη αναγνωρίσαμε, όπως φαίνεται στα (12) και (13).

(12) Η μητέρα μου είναι μέσα.

(13) Η μητέρα σου είναι μέσα.
- Στην περίπτωση του (12) η κτητική αντωνυμία συσχετίζει το εν λόγω πρόσωπο 'μητέρα' απ' ευθείας με τον ομιλητή, ενώ στο (13) με τον συνομιλητή/ακροατή.
- Όσον αφορά τις κλητικές προσφωνήσεις, Αποτελούν μια ιδιαίτερη περίπτωση δείξης προσώπου και χρησιμοποιούνται σε λεκτικές πράξεις όπως προσκλήσεις, αποχαιρετισμούς κ.λπ.

ΠΡΟΣΩΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (PERSON DEIXIS)

- Στα Ελληνικά ωστόσο η **χρήση** τους είναι σχετικά **σπάνια** και μάλλον **ανεπίσημου χαρακτήρα** (παρ. 14), ενώ τις περισσότερες φορές λειτουργούν και **ως δείκτες κοινωνικής απόστασης** μεταξύ των συμμετεχόντων (παρ. 15).

(14) Ε, εσύ, ασ'το κάτω αυτό!

(15) Καλημέρα σας, κύριε καθηγητά!

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΩΣ ΡΟΛΟΥ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

- οι ρόλοι ή οι συνδυασμοί ρόλων που δηλώνονται στα Ελληνικά μέσω ξεχωριστού λεξήματος εκπροσωπούνται από ένα εξαμερές σύστημα αντωνυμιών που παρουσιάζεται στον πίνακα:

<i>εγώ</i>	<i>εμείς</i>
<i>εσύ</i>	<i>εσείς</i>
<i>αυτός, αυτή, αυτό</i>	<i>αυτοί, αυτές, αυτά</i>

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΣΩΠΟΥ ΩΣ ΡΟΛΟΥ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ

- ο το εξαμερές αυτό σύστημα είναι **το πιο κοινό** στις γλώσσες του κόσμου. Παρουσιάζεται σε πολλές γλώσσες που κατά τα άλλα διαφέρουν σημαντικά, όπως π.χ. Κινέζικα, Φινλανδικά, Λατινικά κ.λπ.
- Όσον αφορά το **‘δεικτικό χαρακτηριστικό’** του συστήματος των προσωπικών αντωνυμιών, την αντιπροσώπευση δηλ. των **ρόλων** των συμμετεχόντων, **αναγνωρίζονται** επί της ουσίας **δύο** και **ένας τρίτος**, ο οποίος όπως είδαμε **είναι υπό αμφισβήτηση** και **δεν αποτελεί αναπόσπαστο στοιχείο της επικοινωνιακής κατάστασης**.
- Έχουμε, λοιπόν, τους ρόλους: α) του ομιλητή, της κινητηρίου δυνάμεως της επικοινωνιακής κατάστασης από τον οποίο εκπηγάζουν και όλα τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά της, β) τον συνομιλητή/ ακροατή και γ) το τρίτο πρόσωπο.
- Οι τρεις αυτοί ρόλοι θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν δεικτικά, σύμφωνα με το μοντέλο του Ingram (1971b), μέσω της χρήσεως των ακόλουθων μεταβλητών:
+/- ομ, +/- συνομ , +/- τρ
- Στα Ελληνικά, ωστόσο, οι ρόλοι αυτοί **δεν γραμματικοποιούνται μόνο μέσω αντωνυμικών τύπων** αλλά κυρίως μέσω της **κλιτικής μορφολογίας** του ρήματος

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Δηλώνει την **κοινωνική** θέση και την κοινωνική **απόσταση** μεταξύ συνομιλητών.
 - Γλωσσικοί τύποι που εκφράζουν την κοινωνική εγγύτητα (οικειότητα, αλληλεγγύη): π.χ. β' πρ. ενικ.
 - Γλωσσικοί τύποι που εκφράζουν την κοινωνική απόσταση (ευγένεια): π.χ. β' πρ. πληθ.
- Μηχανισμοί ευγένειας, διαπολιτισμικά ενδεχομένως **διαφορετικοί**.

Π.χ. στα ελληνικά η ηλικία μοιάζει ακόμη να είναι πολύ σημαντικό κριτήριο αλλά το *εσύ* είναι αποκλειστική επιλογή όταν χρησιμοποιούμε το μικρό όνομα του/της συνομιλητή/τριας μας, **πράγμα που δεν ισχύει στα γαλλικά.**

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Η χρήση τρίτου προσώπου σε περιπτώσεις όπου είναι **δυνατή** η χρήση δευτέρου προσώπου είναι ένας τρόπος για να αποδώσουμε την **απόσταση** εννοούμενη ως έλλειψη οικειότητας. Αυτό μπορεί να γίνει είτε ειλικρινά για μεγαλύτερη **ευγένεια** (εννοούμενη ως τυπικότητα), όπως στα

Τι θα πάρει ο κύριος/η κυρία;

Τι θα πάρουν οι κύριοι/ες;

- είτε και ειρωνικά, για **χιουμοριστικούς** λόγους, όπως στο

Τι επιθυμεί η μεγαλειότητα/ο μεγαλειότατος;

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Η έννοια της **απόστασης που** αναφέραμε προηγουμένως σχετίζεται σαφέστερα με την **τοπική δείξη**, όπου δηλώνεται, σε συνάρτηση με τον ομιλητή, ο σχετικός τόπος ανθρώπων και πραγμάτων.
- Στα ελληνικά χρησιμοποιούμε τα επιρρήματα «*εδώ*» και «*εκεί*» για τη βασική διάκριση, αλλά βρίσκουμε και πολλές άλλες εκφράσεις (επιρρήματα και προθετικές φράσεις), όπως «*δώθε*», «*κείθε*», «*εδώ πέρα*», «*εκεί πέρα*», «*σε τούτο το μέρος*», «*σε κείνο το μέρος*», κλπ. Αυτές οι εκφράσεις **δείχνουν το σημείο του τόπου σε σχέση με τον ομιλητή**, γι αυτό και **το σημείο αναφοράς τους αλλάζει** καθώς αλλάζουν και οι ομιλητές σε έναν διάλογο. Η ερμηνεία τους είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με το περιβάλλον όπου εμφανίζονται.
- Επίσης, ορισμένα ρήματα κίνησης όπως «*έρχομαι*» και «*πηγαίνω*» έχουν δεικτική έννοια όταν χρησιμοποιούνται για να δείξουν κίνηση προς τον ομιλητή («*Έλα στο κρεβάτι!*») ή μακριά από τον ομιλητή («*Πήγαινε στο κρεβάτι!*»):
 - I. (Ειρήνη) *Έλα εδώ.*
 - II. (Χρυσούλα) *Όχι, έλα εσύ εδώ.*
- Στο I, το σημείο αναφοράς του «*εδώ*» είναι ο χώρος στον οποίο βρίσκεται η Ειρήνη, ενώ στο II είναι ο χώρος όπου βρίσκεται η Χρυσούλα.

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Παρατηρήστε τα παρακάτω:
 - (1) *Θα έρθω αύριο εκεί να τα πούμε.*
 - (2) *Λέω να πάω **εκεί** να τον δω.*
- Το «*εκεί*» στο (1) βρίσκεται **κοντά** στον ακροατή, ενώ στο (2) η ίδια λέξη αναφέρεται σε έναν τρίτο χώρο (που είναι μάλιστα **μακριά** και από τον ομιλητή και από τον ακροατή).
- Βλέπουμε λοιπόν πως **ορισμένα ρήματα ενέχουν δείξη**. Π.χ., τα «*πηγαίνω*», «*φεύγω*», «*αναχωρώ*», «*ξεκινώ*», κλπ. Δείχνουν ότι ο ομιλητής **δεν βρίσκεται στο σημείο του προορισμού του**. Ακόμη, δείχνουν ότι ο ομιλητής είναι στο σημείο εκκίνησης.
- Από την άλλη μεριά, ρήματα όπως το «*έρχομαι*» και άλλα συνώνυμά του **παραπέμπουν στο σημείο άφιξης, που βρίσκεται κοντά στον ακροατή**.

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Εξετάζοντας την τοπική δείξη, όμως, είναι σημαντικό να θυμόμαστε ότι **το σημείο του τόπου** από την πλευρά (την οπτική γωνία) του ομιλητή μπορεί να ορίζεται **νοητικά** ή **φυσικά** (βλ. φυσικό περιβάλλον).
- Ένας **ομιλητής** που βρίσκεται για **λίγο μακριά** από το χώρο του σπιτιού του, συχνά συνεχίζει να χρησιμοποιεί το «**εδώ**» αναφερόμενος το χώρο του σπιτιού του (που όμως είναι μακρινός από το άμεσο φυσικό περιβάλλον).
- Οι ομιλητές επίσης μπορούν να φανταστούν νοερά, δηλ. να **προβάλουν**, τους εαυτούς τους σε άλλους χώρους πριν φτάσουν όντως εκεί, όπως όταν λένε «*Θα έρθω αργότερα*» (= κίνηση προς το σημείο του ακροατή), «*Όταν πάω στο γραφείο...*» (= κίνηση προς ένα τρίτο σημείο).
- Αυτό το φαινόμενο περιγράφεται με τον όρο **δεικτική προβολή** (deictic projection) και γίνεται όλο και συχνότερο καθώς η ανάπτυξη της τεχνολογίας μας επιτρέπει να χειριζόμαστε το χώρο με νέους τρόπους. Εάν «**εδώ**» σημαίνει τον χώρο του ομιλητή όταν παράγει το εκφώνημά του (και «**τώρα**» σημαίνει το χρόνο εκφώνησης του ομιλητή), τότε ένα εκφώνημα όπως το:

[*Δεν είμαι εδώ τώρα / αυτή τη στιγμή*] **δε θα είχε κανένα νόημα.**

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

Δεν είμαι εδώ τώρα / αυτή τη στιγμή.

- Όμως, μπορώ να πω το παραπάνω εκφώνημα στο μαγνητοφωνημένο μήνυμα χαιρετισμού που αφήνω στον αυτόματο τηλεφωνητή μου, εννοώντας, μέσω της δεικτικής προβολής, ότι το «**τώρα**» θα εννοηθεί **πως** αναφέρεται στην **όποια χρονική στιγμή μου τηλεφωνήσει κάποιος**, και όχι στον χρόνο μαγνητοφώνησης του εκφωνήματός μου.
- Πράγματι, η μαγνητοφώνησή του είναι **ένα είδος «δραματικής παράστασης»** για ένα μελλοντικό ακροατήριο στην οποία **προβάλω την παρουσία μου στον απαιτούμενο χώρο**. Μια **παρόμοια** δεικτική προβολή επιτυγχάνεται μέσω δραματικής παράστασης όταν χρησιμοποιώ **ευθύ λόγο** (κι όχι πλάγιο) για να αναπαραστήσω το πρόσωπο, τον χώρο και τα συναισθήματα κάποιου άλλου. Για παράδειγμα, θα μπορούσα να μιλήσω για μια επίσκεψή μου σε ένα κατάστημα με κατοικίδια ζώα, λέγοντας τα εξής:

*Κοίταξα αυτό το κουταβάκι που ήταν σε ένα κλουβί και είχε τέτοια θλιμμένη έκφραση στο πρόσωπό του. Ήταν σα να έλεγε, «Αχ, είμαι τόσο δυστυχής **εδώ** μέσα, θα με πάρεις από εδώ;»*

- Το «εδώ» του κλουβιού δεν είναι ο πραγματικός φυσικός χώρος του ανθρώπου που λέει αυτά τα λόγια (του ομιλητή), αλλά μάλλον ο χώρος του σκύλου.

(13) Ο ευρωβουλευτής Θεωνάς δήλωσε χτες ότι παραιτείται. Η δήλωση **αυτή** προκάλεσε πολλά σχόλια.

(14) **Αυτά** ακριβώς ήταν τα λόγια του: ‘Να του πεις ότι δεν θέλω να τον ξαναδώ στα μάτια μου!’

- Τι πρόβλημα υπάρχει με το: ‘αυτή/αυτά’

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

(13) Ο ευρωβουλευτής Θεωνάς δήλωσε χτες ότι παραιτείται. Η δήλωση **αυτή** προκάλεσε πολλά σχόλια.

(14) **Αυτά** ακριβώς ήταν τα λόγια του: 'Να του πεις ότι δεν θέλω να τον ξαναδώ στα μάτια μου!'

- Όπως φαίνεται στα παραδείγματα (13) και (14), το **αυτός** μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αναφερθεί είτε σε **προηγούμενο** είτε σε **επόμενο** κομμάτι της συνομιλίας.²¹
- Αυτό έρχεται σε αντίθεση με τα Αρχαία Ελληνικά όπου υπήρχαν δύο διαφορετικά λεξήματα για να εκπροσωπούν τις δύο αυτές χρήσεις: το **τούτο** για **προηγούμενο** και το **τόδε** για **επόμενο** κομμάτι συνομιλίας.

(15) **Εκείνο** το προηγούμενο (ανέκδοτο) δεν ήταν πολύ καλό αλλά **αυτό** είναι ωραίο! Άκου!

- Επιπλέον, στο πλαίσιο της συνομιλίας το **αυτός** μπορεί να βρίσκεται σε αντίθεση με το **εκείνος**, όπου το **αυτός** θα αναφέρεται σε **επόμενο** ενώ το **εκείνος** σε **προηγούμενο** κομμάτι συνομιλίας, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (15):

ΤΟΠΙΚΟΙ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ: ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΣ

- Οι τοπικοί προσδιορισμοί αποτελούν βασικό δεικτικό μηχανισμό στα Ελληνικά, όπως, άλλωστε, και στις περισσότερες γλώσσες του κόσμου, ενώ ο **προσανατολισμός** των οντοτήτων ως προς συγκεκριμένους άξονες παίζει πρωτεύοντα ρόλο για τη μελέτη τους.
- Οι εν λόγω άξονες είναι αυτοί που προσδιορίζονται από τις αντιθέσεις *μπροστά/πίσω*, ~~*πάνω/κάτω*~~ και *δεξιά/αριστερά*.
- Από τους τρεις, πιο βασικός θεωρείται ο δεύτερος, μια και εξαιτίας των **νόμων της βαρύτητας** θεωρούμε ότι περισσότερες οντότητες διαθέτουν μια πάνω και μια κάτω πλευρά.
- Ο Fillmore **συσχετίζει τους τρεις άξονες** μεταξύ τους, τονίζοντας ότι οι **διαστάσεις αριστερά/δεξιά μπορούν να αποδοθούν σε μια οντότητα εφόσον πρώτα υφίστανται οι δύο άλλες**.
Χαρακτηριστικά ισχυρίζεται ότι: *‘ένα αντικείμενο δεν μπορεί να έχει **κατακόρυφο προσανατολισμό** χωρίς να έχει κανέναν από τους άλλους δύο οριζόντιους προσανατολισμούς, όπως συμβαίνει, για παράδειγμα, με έναν κυλινδρικό πύργο νερού.*
- Οι διαστάσεις αριστερά/δεξιά ωστόσο είναι δυνατόν να υπάρχουν μόνο εφόσον ένα αντικείμενο έχει και όλες τις άλλες. Θα πρέπει λοιπόν να υιοθετηθεί μια κλίμακα σαν την ακόλουθη:

πάνω/κάτω > μπροστά/πίσω > αριστερά/δεξιά

ΤΟΠΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Μπορεί όντως η καθαρά πραγματολογική βάση της τοπικής δείξης να είναι η ψυχολογική απόσταση. Οι ομιλητές τείνουν να αντιμετωπίζουν τα αντικείμενα που είναι **κοντινά** στο **φυσικό** τους περιβάλλον ως **ψυχολογικά κοντινά** (προσιτά ή οικεία).
- Με άλλα λόγια η φυσική απόσταση μεταφράζεται σε ψυχολογική απόσταση. Επίσης, κάτι που είναι **φυσικά μακρινό** γενικά αντιμετωπίζεται ως **ψυχολογικά μακρινό** (π.χ. «*Εκείνος ο άνθρωπος εκεί*»).
- Όμως, ένα ομιλητής **μπορεί** να θέλει να αναφερθεί σε κάτι που είναι **φυσικά κοντά** του (π.χ., ένα άρωμα που μυρίζει) σαν κάτι που είναι **ψυχολογικά μακριά** του, λέγοντας «*Δεν μου αρέσει εκείνο (εκεί)*». Σε αυτή την ανάλυση, μια λέξη όπως «*εκείνο*» δεν έχει σταθερή (δηλ. σημασιολογική) σημασία. Αντίθετα, ο ομιλητής της δίνει σημασία σε συγκεκριμένο περιβάλλον.
- Παρόμοιες ψυχολογικές διαδικασίες μοιάζουν να λειτουργούν και στη διάκριση μεταξύ εκφράσεων **εγγύτητας** και **απόστασης** που χρησιμοποιούνται στην **χρονική δείξη**.

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (TEMPORAL DEIXIS)

- Έχουμε ήδη παρατηρήσει τη χρήση του τύπου εγγύτητας «**τώρα**» που μπορεί να δείχνει τόσο το χρόνο που συμπίπτει με το εκφώνημα του ομιλητή όσο και τον χρόνο κατά τον οποίο **ακούει** κανείς τη φωνή του ομιλητή (δηλ. το «τώρα» του ακροατή).
- Σε αντίθεση με το «τώρα», ο τύπος απόστασης «**τότε**» μπορεί να αναφέρεται τόσο στο παρελθόν (1) όσο και στο μέλλον (2) σε σχέση πάντα με τον παρόντα χρόνο του ομιλητή.

(1) *Νοέμβρης του 1963 είπες; Ήμουν στη Σκωτία τότε.*

(2) *Λοιπόν, σπίτι μου για φαγητό την Κυριακή το βράδυ στις 9:00; Εντάξει θα τα πούμε τότε.*

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (TEMPORAL DEIXIS)

- Αξίζει να σημειώσουμε ότι χρησιμοποιούμε επίσης **περίπλοκα συστήματα χρονικής αναφοράς** που **δεν είναι δεικτικά**, όπως ο ημερολογιακός χρόνος (δηλ. οι ημερομηνίες σύμφωνα με το ημερολόγιο) και ο ωρολογιακός χρόνος που είναι **απόλυτα** και η ερμηνεία τους **δεν εξαρτάται από το περιβάλλον**.
- Όμως, αυτές οι μορφές χρονικής αναφοράς μαθαίνονται πολύ αργότερα σε σχέση με τις δεικτικές χρονικές εκφράσεις όπως «χτες», «σήμερα», «αύριο», «απόψε», «την ερχόμενη βδομάδα», «την περασμένη βδομάδα», «αυτή τη βδομάδα», κλπ. Η ερμηνεία όλων αυτών των εκφράσεων **εξαρτάται** από τη γνώση του σχετικού χρόνου του εκφωνήματος.
- Εάν δεν γνωρίζουμε το χρόνο κατά τον οποίο γράφτηκε ένα σημείωμα, όπως το (3), δεν γνωρίζουμε αν θα χρειαστεί να περιμένουμε πολύ ή λίγο:
 - (3) *Επιστρέφω σε μία ώρα.*
- Παρομοίως, εάν επιστρέψουμε την επόμενη μέρα σε ένα μπαρ που υπάρχει μια πινακίδα όπως στο (4), τότε και πάλι θα έχουμε (δεικτικά μιλώντας) μια μέρα μπροστά μας πριν ισχύσει η προσφορά.
 - (4) *Δωρεάν μπύρα αύριο.*

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (TEMPORAL DEIXIS)

- Η ψυχολογική βάση της χρονικής δείξης είναι παρόμοια με αυτή της τοπικής δείξης. Μπορούμε να αντιμετωπίζουμε χρονικά γεγονότα σαν **αντικείμενα που κινούνται προς εμάς** (εντός του οπτικού μας πεδίου) **ή μακριά από μας** (εκτός του οπτικού μας πεδίου).
- Μια μεταφορά που χρησιμοποιούμε στα ελληνικά αφορά **γεγονότα** από το μέλλον που **κινούνται** προς τον ομιλητή (π.χ., «την **ερχόμενη** εβδομάδα», «τη χρονιά που **έρχεται**») και **γεγονότα** που **απομακρύνονται** από τον ομιλητή στο παρελθόν (π.χ., «σε **περασμένες** εποχές», «την **περασμένη** βδομάδα»).
- Επίσης φαίνεται πως αντιμετωπίζουμε το κοντινό ή το άμεσο μέλλον **σαν να είναι κοντά στο χρόνο παραγωγής του εκφώνηματος** αφού χρησιμοποιούμε την δεικτική έκφραση εγγύτητας «**αυτό**», όπως όταν λέμε «**αυτό** το σαββατοκύριακο» ή «**αυτή** την Τετάρτη».

ΤΙ ΔΗΛΩΝΕΙ ΕΔΩ Ο ΧΡΟΝΟΣ;

(5) *Έσπασα το πόδι μου.*

(6) *Θα μπορούσα να είμαι διακοπές στη Χαβάη.*

ΤΙ ΔΗΛΩΝΕΙ ΕΔΩ Ο ΧΡΟΝΟΣ;

(5) Έσπασα το πόδι μου (όταν ήμουν παιδί).

(6) Θα μπορούσα να είμαι διακοπές στη Χαβάη (αν είχα πολλά λεφτά).

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (TEMPORAL DEIXIS)

- Ένας βασικός (αλλά μάλλον παραμελημένος) τύπος δείξης είναι και η **επιλογή χρόνου του ρήματος**. Μπορούμε για παράδειγμα να εξετάσουμε τους τύπους **ενεστώτα** και **αορίστου** (ή παρατατικού) στα ελληνικά σαν παραδείγματα μιας βασικής διάκρισης
 - *Ζω εδώ τώρα.*
 - *Έζησα εκεί τότε.*
- Ο **ενεστώτας** είναι ο τύπος **εγγύτητας** και ο **αόριστος** ο τύπος **απόστασης**. Κάτι που συνέβη στο παρελθόν (όπως στο 5) αντιμετωπίζεται συνήθως σαν κάτι μακρινό από την παρούσα κατάσταση του ομιλητή.

(5) *Έσπασα το πόδι μου* (όταν ήμουν παιδί).
- Ίσως λιγότερο εμφανώς, **κάτι που θεωρείται εντελώς απίθανο** (ή αδύνατο) από την πλευρά της τωρινής κατάστασης του ομιλητή εκφράζεται επίσης με τον τύπο απόστασης (τον αόριστο ή άλλο παρελθοντικό χρόνο) όπως στο (6):

(6) *Θα μπορούσα να είμαι διακοπές στη Χαβάη* (αν είχα πολλά λεφτά).

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ (TEMPORAL DEIXIS)

- Οι παρελθοντικοί χρόνοι χρησιμοποιούνται επίσης σε υποθετικές προτάσεις που παραπέμπουν σε γεγονότα που παρουσιάζονται από τον ομιλητή ως μακρινά από την τωρινή πραγματικότητα:
 - (7) *Αν είχα μια θαλαμηγό...*
 - (8) *Αν ήμουν πλούσιος...*
- Καμία από τις ιδέες που παρουσιάζονται στο (7) και το (8) δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι συνέβη στο παρελθόν. Παρουσιάζονται ως δεικτικά μακρινές από την τωρινή κατάσταση του ομιλητή. Μάλιστα, τόσο μακρινές ώστε μεταδίδουν το αντίθετο (δηλ. συνάγουμε ότι ο ομιλητής ουδέποτε είχε θαλαμηγό και ότι δεν είναι πλούσιος).
- Προκειμένου να καταλάβουμε πολλές καθημερινές υποθετικές εκφράσεις (π.χ., «*Αν το ήξερα νωρίτερα...*»), πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι στην χρονική δείξη, ο μακρινός τύπος ή τύπος απόστασης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να μεταδώσει όχι μόνο απόσταση από το παρόν χρονικό σημείο, αλλά και απόσταση από την παρούσα κατάσταση πραγμάτων.

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Τα επιρρήματα κατατάσσονται σε γενικές γραμμές σε αυτά που δηλώνου [-απόσταση], όπως τα: *τώρα, σήμερα, φέτος* και αυτά που δηλώνουν [+απόσταση] όπως τα: *τότε, χθες, προχθές, αντιπροχθές, αύριο, μεθαύριο, πέρσι, του χρόνου*
- Το *τώρα* δηλώνει εγγύτητα και συγχρονικότητα [η ώρα είναι τώρα 4:21 μ.μ.]. Όμως ενδέχεται να αναφέρεται και σε πολύ ευρύτερο χρονικό διάστημα, όπως [θα έρθεις τώρα;] αλλά και σε ένα απροσδιόριστο μεγάλο διάστημα όπως μια εποχή του χρόνου [*Τώρα δεν έχει πολλά ψάρια*]
- Το *τότε* μπορεί να αναφέρεται τόσο στο παρελθόν [ο παππούς μου γεννήθηκε το 1907. τότε πολλοί πήγαιναν μετανάστες στην Αμερική], όσο και στο μέλλον [Πάμε να φάμε στη Ματζουράνα στις 9:00. Ωραία θα σε δω τότε]

ΤΙ ΔΗΛΩΝΟΥΝ ΟΙ ΧΡ. ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΙ;

- Δεν έχω μάθημα **σήμερα**
- **Σήμερα** οι νέοι έχουν μεγάλη αυτοδιάθεση
- **Χθες** έφυγα αργά από το γραφείο
- Φωτογραφίζοντας της Αθήνα του **χθες**
- Λέμε να πάμε μια εκδρομή **αύριο**
- Τα παιδιά είναι το **αύριο** του πλανήτη

- Τα *σήμερα*, *χθες* και *αύριο* ενδέχεται να υπερβαίνουν το διάστημα του 24ώρου
 - Δεν έχω μάθημα *σήμερα*
 - *Σήμερα* οι νέοι έχουν μεγάλη αυτοδιάθεση
 - *Χθες* έφυγα αργά από το γραφείο
 - Φωτογραφίζοντας της Αθήνα του *χθες*
 - Λέμε να πάμε μια εκδρομή *αύριο*
 - Τα παιδιά είναι το *αύριο* του πλανήτη

ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Το σύστημα χρόνων της ελληνικής οργανώνεται βάσει της διάκρισης παρελθόντος και μη παρελθόντος [+/- παρωχημένο]
- Ο αόριστος, ο παρατατικός και ο υπερουντέλικος χαρακτηρίζονται ως [+παρωχημένο] και ο ενεστώτας και οι μελλοντικοί χρόνοι [-παρωχημένο] ενώ **για τον παρακείμενο οι απόψεις διίστανται**
- Η βασική χρήση του παρακειμένου είναι η αναφορά σε ένα παρελθοντικό γεγονός ή πράξη, το αποτέλεσμα του οποίου συνεχίζει να ισχύει σε ένα ευρέως εννοούμενο 'τώρα'

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

- Οι βασικές διακρίσεις που παρουσιάσαμε ως τώρα για την **προσωπική**, την **τοπική** και τη **χρονική** δείξη λειτουργούν και οι τρεις ταυτόχρονα στα πλαίσια μιας από τις πιο συνηθισμένες δομικές διακρίσεις στη γραμματική - τη διάκριση μεταξύ ευθύ και πλαγίου λόγου.
- Όπως περιγράψαμε ήδη, οι δεικτικές εκφράσεις για το πρόσωπο («(εσύ) είσαι»), τον τόπο («εδώ») και το χρόνο («απόψε») μπορούν όλες να ερμηνευθούν με βάση το περιβάλλον του ομιλητή που εκφωνεί το (9):

(9) *Σκοπεύεις να είσαι **εδώ** απόψε;*

(10) *Την ρώτησα αν σκόπευε να είναι **εκεί** εκείνο το βράδυ*

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

(9) Σκοπεύεις να είσαι **εδώ** απόψε;

(10) Την ρώτησα αν σκόπευε να είναι **εκεί** εκείνο το βράδυ

- Όταν το περιβάλλον μεταβάλλεται, και αντί για ομιλητής που χρησιμοποιεί τον ευθύ λόγο, όπως στο (9), βρίσκομαι στη θέση κάποιου που αναφέρεται σε ένα προηγούμενο εκφώνημα, όπως στο (10), τότε το εκφώνημα αυτό παίρνει τα δεικτικά χαρακτηριστικά του σε σχέση με την κατάσταση της ερώτησης. Παρατηρήστε ότι οι τύποι **εγγύτητας** στην (9) **αλλάζουν** σε αντίστοιχους τύπους **απόστασης** στην (10).
- Αυτή η συνηθισμένη διαφοροποίηση στον πλάγιο λόγο παραπέμπει σε μια διάκριση μεταξύ της **σημασίας του ευθύ λόγου** ως «**κοντά** στον ομιλητή» και της **σημασίας του πλάγιου λόγου** ως «**μακριά** από τον ομιλητή».
- Οι **δεικτικοί τύποι εγγύτητας** που βρίσκουμε σε μια αναφορά στον ευθύ λόγο μεταδίδουν, συχνά με **δραματικό** τρόπο, την αίσθηση ότι **βρισκόμαστε** στο **περιβάλλον** όπου παράγεται το εκφώνημα.
- Αντίθετα, οι **δεικτικοί τύποι απόστασης** μιας αναφοράς σε **πλάγιο** λόγο κάνουν το αρχικό επικοινωνιακό γεγονός να φαντάζει ακόμη πιο **μακρινό**.

ΚΕΙΜΕΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Η κειμενική δείξη βασίζεται στις δεικτικές κατηγορίες του τόπου και του χρόνου και υπό αυτή την έννοια είναι **δευτερεύουσα**. Οι κειμενικές δεικτικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται για να εντοπίσουμε ένα σημείο στον προφορικό ή τον γραπτό λόγο και μας βοηθούν να **οργανώσουμε** τα (προφορικά και γραπτά) κείμενα μας.
- Παραδείγματα κειμενικής δείξης βρίσκουμε σε κάθε κείμενο προκειμένου να συνδεθούμε με ό,τι ειπώθηκε πριν και να περάσουμε ομαλά σε κάτι που θα ειπωθεί μετά:
 - ✓ Σε **αυτή** την ενότητα ασχολούμαστε με την κειμενική δείξη.
 - ✓ Στην **προηγούμενη** ενότητα εξετάσαμε τη χρονική δείξη.
 - ✓ Το **επόμενο** παράδειγμα αφορά τον προφορικό λόγο.
 - ✓ Όπως είπαμε και **πριν**, ο καιρός θα χαλάσει από μεθαύριο.
- Στις περισσότερες γλώσσες υπάρχουν επίσης **εκφράσεις** που δηλώνουν το **είδος της σχέσης** μεταξύ ενός εκφωνήματος και του (γραπτού ή προφορικού) κειμένου που προηγήθηκε (σχέσεις ομοιότητας, αντίθεσης κλπ.).
- Στα ελληνικά τα *αλλά, άρα, συμπερασματικά, συνεπώς, αντιθέτως, μολονότι, ωστόσο, έτσι* κλπ. δείχνουν τον τρόπο με τον οποίο το εκφώνημα όπου περιέχονται σχετίζεται με ένα προηγούμενο κομμάτι του κειμένου και δομούν το κείμενο ως σύνολο.
- Δηλαδή, η κειμενική δείξη βασίζεται σε όσα μάθαμε για την τοπική και τη χρονική δείξη και τα εφαρμόζει στα (προφορικά και γραπτά) κείμενα.

ΓΝΩΣΤΙΚΕΣ ΧΡΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΔΕΙΚΤΙΚΩΝ ΑΝΤΩΝΥΜΙΩΝ

- (1) Σ' *αυτή* την χώρα γεννήθηκε κάποτε ένας μεγάλος ηγέτης!
- (2) Έχουν δει πολλά τα μάτια μου σ' *αυτόν* τον κόσμο!
- Είναι προφανές ότι η έννοια της αντικειμενικής εγγύτητας προς τον ομιλητή από την οποία παραδοσιακά χαρακτηρίζεται κάθε χρήση του *αυτός* **δεν μπορεί, παρά μόνο έμμεσα, να ερμηνεύσει την χρήση** του στα παραπάνω παραδείγματα.
- Μια ολόκληρη χώρα καθώς και ένας ολόκληρος κόσμος είναι, εξαιτίας της ευρύτητας τους, **πραγματολογικώς παράδοξο να θεωρηθεί ότι βρίσκονται στο πεδίο αντικειμενικής εγγύτητας** προς τον ομιλητή.
- Αν υποθέσουμε, ωστόσο, ότι το (1) εκφωνείται κατά την διάρκεια μιας οδικής διαδρομής, την ώρα που το αυτοκίνητο στο οποίο επιβαίνουν οι συμμετέχοντες στην επικοινωνιακή κατάσταση, περνάει τα σύνορα της χ χώρας είναι προφανές ότι τόσο ο ομιλητής όσο και ο συνομιλητής θα αντιληφθούν το *αυτή* ως **αναφερόμενο στην χώρα στην οποία μόλις εισήλθαν**, αφού αυτή αποτελεί το κοινό συναφές περιεχόμενο και για τους δύο.
- Μέσω του *αυτή* ο ομιλητής **δεν εκφράζει προφανώς απλή τοπική εγγύτητα** αλλά και την συνάφεια του αντικειμένου αναφοράς του, η οποία υπαγορεύεται από την κοινή γνώση των συνομιλητών ως προς το σε ποια χώρα βρίσκονται.

ΕΚΕΙΝΟΣ ΚΑΙ ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΑΠΟΣΤΑΣΗ

- Η γνωστική απόσταση την οποία υποβάλλει η χρήση του **εκείνος** φαίνεται καθαρά σε περιπτώσεις κάποιων ‘επίσημων’ χρήσεων του όπως αυτές στα παραδείγματα (3) και (4):
 - (3) *Υποψήφιοι για τις υποτροφίες μπορούν να είναι μόνο οι φοιτητές **εκείνοι** οι οποίοι δεν έχουν συμπληρώσει το εικοστό έκτο έτος της ηλικίας τους και δεν εργάζονται για οποιονδήποτε φορέα.*
 - (4) *Η καταβολή διατροφής βασίζεται μόνο στα εισοδήματα **εκείνα** που δηλώθηκαν κατά την έκδοση του διαζυγίου. Οποιοδήποτε εισόδημα κατόπιν εκδόσεως διαζυγίου δεν λαμβάνεται υπ’ όψιν.*
- η επιλογή του δεικτικού *εκείνος* στην περίπτωση επίσημων ανακοινώσεων, όπως οι παραπάνω **δεν είναι τυχαία**, αλλά συμβάλλει σε αυτόν ακριβώς τον **επίσημο χαρακτήρα** τους.
- Με την επιλογή του δεικτικού που είναι μαρκαρισμένο ως [+απόσταση], ο ομιλητής επιτυγχάνει μια **αποδέσμευση** από το εκφώνημα του, δίνοντας του πιο **απρόσωπο** χαρακτήρα έτσι ώστε αυτό να προσκτάται μεγαλύτερη **επισημότητα**.

‘ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ’ ΧΡΗΣΗ

- Η επιλογή ενός δεικτικού που φανερώνει εγγύτητα έναντι ενός άλλου που δηλώνει απόσταση μπορεί να **αποσκοπεί και στην δήλωση των συναισθημάτων** του ομιλητή προς την οντότητα αναφοράς.
- Ας εξετάσουμε κατ’ αρχάς τα παραδείγματα (5) και (6):
(5) **Αυτό** το παιδί θα με πεθάνει!
(6) **Εκείνο** το παιδί είναι τρελό!
- Είναι προφανώς πιο πιθανό ότι αναφερόμενη στο **δικό της παιδί** μια μητέρα θα χρησιμοποιούσε το (5) και όχι το (6).
- Με αυτόν τον τρόπο μπορεί να δηλώσει **συναισθηματική εγγύτητα**

ΣΧΟΛΙΑΣΤΕ ΤΗ ΧΡΗΣΗ ΤΟΥ ΑΥΤΟΣ - ΕΚΕΙΝΟΣ

(7) **Αυτός** ο Γιάννης είναι καταπληκτικός, βρε παιδί μου!

(8) **Αυτά** τα αγόρια είναι γεννημένοι μηχανικοί! (όπου η αναφορά στα αγόρια δεν έχει συγκεκριμένο αλλά γενικευτικό χαρακτήρα)

(9) Μα τι φρικτός άνθρωπος είναι εκείνος!

‘ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ’ ΧΡΗΣΗ

- (7) **Αυτός** ο Γιάννης είναι καταπληκτικός, βρε παιδί μου!
- (8) **Αυτά** τα αγόρια είναι γεννημένοι μηχανικοί! (όπου η αναφορά στα αγόρια δεν έχει συγκεκριμένο αλλά γενικευτικό χαρακτήρα)
- (9) Μα τι φρικτός άνθρωπος είναι εκείνος!

- Κατά τον ίδιο τρόπο το **αυτός** μπορεί να χρησιμοποιείται για να εκφράσει **θετικά αισθήματα εκτίμησης και θαυμασμού** του ομιλητή προς την οντότητα αναφοράς του, ενώ το **εκείνος** μπορεί να δηλώσει αρνητική συναισθηματική φόρτιση του ομιλητή προς την εν λόγω οντότητα, όπως φαίνεται στα παρακάτω παραδείγματα:

- (7) **Αυτός** ο Γιάννης είναι καταπληκτικός, βρε παιδί μου!
- (8) **Αυτά** τα αγόρια είναι γεννημένοι μηχανικοί! (όπου η αναφορά στα αγόρια δεν έχει συγκεκριμένο αλλά γενικευτικό χαρακτήρα)
- (9) Μα τι φρικτός άνθρωπος είναι εκείνος!

‘ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ’ ΧΡΗΣΗ

- Είναι απαραίτητο, ωστόσο, να τονιστεί ότι όσα ειπώθηκαν σχετικά με τις ‘**συναισθηματικές**’ **χρήσεις** των δεικτικών αντωνυμιών **δεν είναι απόλυτα** και ότι ειδικά εξαιτίας της ελευθερίας που παρέχει στον ομιλητή η ‘μέση’ φύση του *αυτός* ένα εκφώνημα σαν το (10) δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να χαρακτηριστεί μη-αποδεκτό:

(10) *Μα τι φρικτός άνθρωπος είναι αυτός!*

- Η **συναισθηματική φόρτιση** του εκάστοτε ομιλητή είναι κατ’ ανάγκη τόσο **υποκειμενική** ώστε οι κρίσεις μας ειδικά σχετικά με τις ‘**συναισθηματικές**’ **χρήσεις** είναι εξ υποθέσεως **δισαισθητικές**.

ΣΧΕΣΗ ΑΡΙΘΜΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ

- Οι διακρίσεις ως προς τον **αριθμό** μπορούν επίσης να αποτελούν και **δείκτες κοινωνικής ιεραρχίας**, κοινωνικών σχέσεων μεταξύ των συμμετεχόντων.
- Βάσει παραγόντων όπως η οικειότητα ή οι ηλικιακές διαφορές, η Ελληνική κάνει διάκριση μεταξύ 'ευγενικής / τυπικής' αντωνυμικής χρήσεως και χρήσεως που δηλώνει οικειότητα.

(1) **Εσείς** θα έρθετε μαζί μας;

(2) Εσείς **είστε** ο καλύτερος άνθρωπος του κόσμου.

(3) **Εσύ** είσαι ο μόνος που εμπιστεύομαι!

- Τα παραδείγματα (1) και (2) είναι ενδεικτικά του τρόπου, κατά τον οποίο το **δεύτερο πληθυντικό πρόσωπο**, όταν χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε ένα **μόνο πρόσωπο**, μαρκάρεται ως '**πληθυντικός ευγενείας**' ενώ η χρήση του **δευτέρου ενικού προσώπου** αποτελεί τον αντωνυμικό τύπο που δηλώνει **οικειότητα**, όπως φαίνεται στο (3).

ΤΙ ΜΑΘΑΜΕ

- Ο όρος **δειξη** αναφέρεται σε ένα από τα βασικότερα πράγματα που κάνουμε με τα εκφωνήματα. Σημαίνει 'δείχνω μέσω της γλώσσας'. Κάθε γλωσσική έκφραση που χρησιμοποιείται για να «δείξει» ονομάζεται **δεικτική έκφραση** ή **δεικτικό**.
- Η **βασικότερη διάκριση** των δεικτικών εκφράσεων είναι μεταξύ εκείνων που αναφέρονται σε κάτι που είναι «**κοντά στον/στην ομιλητή/τρια**» (**εγγύτητα**) και εκείνων που είναι «**μακριά από τον/την ομιλητή/τρια**» (**απόσταση**).
- Οι δεικτικές εκφράσεις χρησιμοποιούνται συνήθως για να δηλώσουν πρόσωπα (**προσωπική δειξη**), τόπο/χώρο (**τοπική δειξη**) ή χρόνο (**χρονική δειξη**). Η ερμηνεία όλων αυτών των εκφράσεων **εξαρτάται από τους/τις συνομιλητές/τριες** που μοιράζονται το **ίδιο** (γλωσσικό και εξωγλωσσικό) **περιβάλλον**.
- Μια ιδιαίτερη κατηγορία της προσωπικής δειξης είναι η **κοινωνική δειξη**. Μέσω της οποίας φαίνεται η κοινωνική θέση/στάτους και η κοινωνική σχέση μεταξύ των συνομιλητών/τριών.
- Η **κειμενική δειξη** βασίζεται στις βασικές δεικτικές κατηγορίες του **τόπου** και του **χρόνου**. Τη χρησιμοποιούμε για να εντοπίσουμε ένα σημείο στον προφορικό ή γραπτό μας λόγο και βοηθά στην οργάνωση των κειμένων μας.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Με τον όρο δείξη εννοούμε την εξάρτηση του χρήστη της γλώσσας από τα συμφραζόμενα για την ερμηνεία των εκφωνημάτων
- Η **δείξη** σχετίζεται με τη διάκριση των **ρόλων των συμμετεχόντων** και τον εντοπισμό στο χώρο και στο χρόνο και ενδέχεται να είναι δυσδιάκριτη από τη βασική λειτουργία της αναφοράς (της σύνδεσης γλωσσικών εκφράσεων με οντότητες στον κόσμο)
- Η δείξη είναι ο κατεξοχήν μηχανισμός δήλωσης της σχετικής απόστασης, φυσικής, γνωστικής, κοινωνικής ή ψυχολογικής και κατακτάται από το παιδί πριν από τις απόλυτες εκφράσεις χωροχρονικού εντοπισμού, όπως είναι ο ημερολογιακός χρόνος
- Η δείξη είναι μια έκφραση της ευρύτερης ιδιότητας της ενδεικτικότητας που χαρακτηρίζει συνολικά τη γλώσσα ως επικοινωνιακή πρακτική και εμπλέκεται στη συγκρότηση της κοινωνικής μας ταυτότητας
- Η ενδεικτικότητα της γλώσσας μεταφέρει **σύνθετα μηνύματα** για τον κοινωνικά τοποθετημένο εαυτό (**φύλο, τάξη, μόρφωση, ηλικία**), τις **στάσεις**, την **ιδεολογία** και την κοινωνική **δράση** του
- Το εκφώνημα **δεν είναι αυτόνομο**

Thank You.

A close-up illustration of a silver fountain pen nib. The nib is positioned at the end of the cursive text 'Thank You.', appearing to have just finished writing the final period. The pen is angled downwards and to the right, casting a soft shadow on the white background.